

порівняльною лексемою *як*, яка з пунктуаційного боку не відокремлюється комою, напр.: *Суть розмови стара як світ...* [3, с. 73] або *Правда як дишло* [3, с. 132].

Незважаючи на велику кількість досліджень (починаючи з античних часів), присвячених аналізу категорії порівняння, проблема залишається невирішеною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її розгляду. Протягом останніх десятиріч у сучасній лінгвістиці запропоновано різні підходи до вивчення порівняння, встановлення його лінгвістичної сутності.

Чітко сформувались у мовознавстві концепції, за якими порівняння

- 1) розглядається у співвідношенні з метафорою (Н. Арутюнова, В. Вовк, В. Телія та ін.);
- 2) з'ясовується специфіка вираження порівняльних відношень (Ю. Апресян, В. Кононенко, А. Прияткіна, Н. Широкова та ін.);
- 3) окреслюється порівняння як засіб формування авторського стилю (Л. Голоух, П. Морозов та ін.);
- 4) визначається статус порівняння у фразеологічному фонді (Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, Л. Лебедева та ін.) [5].

Отже, погляди сучасних мовознавців на структуру й функції порівняння до останнього часу не є узгодженими й нерідко суперечать один одному, що свідчить про відсутність загальноприйнятої концепції порівняння в українській мові.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) ; Ін-т укр. мови НАН України. К. : Довіра, 1999. 431 с.
2. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова". Дніпропетровськ, 1998. 16 с.
3. Андрухович Ю. І. Рекреації. Роман. Львів : ЛА «ППРАМІДА», 2005. 144 с. з іл.
4. Андрухович Ю. І. Московіада. Роман жажів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 152 с.
5. Потебня О. О. Естетик і поетика слова. К. : Мистецтво, 1985. 302 с.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Каспер Ігор, Єрмоленко Світлана
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

Утвердження функціонального підходу в мовознавстві сприяло залученню до аналізу всіх можливих способів реалізації того чи того значення. Зростає увага до лексичних виявів категорії із граматичною домінантою. Зокрема, це стосується категорії заперечення. Це зумовило **актуальність** розвідки.

Специфіку заперечення вивчали такі мовознавці як І.Р. Вихованець [1], М.П. Баган [2, 3], С.Я. Єрмоленко [7]. Вони звернули увагу на специфіку визначення поняття "заперечне речення": "речення із заперечним присудком (як правило), підметом або другорядним членом" [7, с. 62]. Йому властиві заперечні часки *не, ні*. У заперечно-стверджувальних реченнях складений дієслівний присудок має дві частки *не* (пор.: *Не диво: тричі борці солити не годиться* [4, с. 46]; *Ми не любимо людей не тому, що вони злі: ми вважаємо їх*

злыми, тому що **не** любимо [4, с. 451]) Заперечна часка ні нерідко стає префіксом другорядного члена чи підмета (пор.: *Коли б **не** пияцтво, то **ніколи не** знала би рабства людина!*; ***Ніхто не** може бути щасливим, якщо **він не** має самоповаги; **Ніколи не** варто передчасно говорити з дітьми про високі матерії...* [4, с. 47, 395]). Заперечно-питальне речення містить заперечення і питання. Проте за змістом воно виражає ввічливе запитання (пор.: *Чи **не** за правилом: зроби добро й забудь?* [4, с. 479]).

Якщо покликатися на “Малу філологічну енциклопедію” [5], то “заперечне речення – речення, у якому заперечна дія, стан або ознака, виражена присудком” [5, с. 142]. Загально-заперечне речення – речення, у якому заперечення відноситься до дієслова-присудка й таким чином виражає повне заперечення явищ, подій. Напр.: *Якби **не** влада шлунку, жодний птах **не потрапив** би в пастку, та й **жоден** мисливець **не ставив** би пасток* [4, с. 351]. Частково-заперечне речення – речення, у якому заперечення відноситься не до присудка, а до інших членів речення й таким чином служить для заперечення тільки окремих ознак, тих чи інших явищ і подій. Напр.: *Можна знайти багато, **не** знаючи **найпотрібнішого*** [4, с. 451] – *не* входить до відокремленої обставини способу дії, вираженої дієприслівниковим зворотом.

У заперечних реченнях при дієсловах-присудках найчастіше трапляється родовий відмінок іменників або займенників, який стосуються додатка, пор.: *Дівчина пише **листа*** (Н. в.) – *Дівчина **не пише листа*** (Р. в.). *Дівчина **не пише його*** (Р. в.) *сьогодні*. Найчастіше родовий відмінок трапляється при незмінних заперечних словах *немає, немає*. Речення з цими словами виражають значення теперішнього часу, напр.: *Багато у природі дивних сил, але **сильнішої за людину*** (Р. в.) *немає; **Немає** **вірнішого способу*** (Р. в.) *підбадьорити ворога, ніж показати, що боїшся його; У нас **немає** **іншої мети*** (Р. в.), *як жити в злагоді з природою* [4, с. 432, 415]. Родовий відмінок функціонує в заперечних реченнях, де значення минулого часу передає сполука *не було*, а значення сполука *не буде*, напр.: *При виході з концерту **натовпу*** (Р. в.) *не було; Де нема свято волі, **не буде там добра*** (Р. в.) *ніколи*. Родовий відмінок трапляється у реченнях із заперечними словами *ні* або *ані*, напр.: ***Ні** з тобою, **ні** без **тебе*** (Р. в.) *жити неможливо; У пияцтві **немає ні розуму*** (Р. в.), ***ані доброчесності*** (Р. в.) [4, с. 306, 427].

Заперечені лексеми трапляються часто в різних функціональних стилях мовлення. У нашому дослідженні ми послуговуватимемося афоризмами, взятими зі збірника “Дорогоцінна енциклопедія геніальних афоризмів” [4], які репрезентують публіцистичний і художній стилі мовлення. Із лексико-граматичного боку найпоширенішими вважаються заперечення в семантичній структурі дієслів. Якщо покликатися на Мирославу Баган, то “за характером позначуваної дії, особливостями поведінки її учасників виділяємо такі класи дієслів із заперечним значенням” [3, с. 14–15]:

1) каузативні дієслова, що виражають свідомий (практичний чи мовленнєвий) вплив на об’єкт для позбавлення його певних можливостей або обмеження їх: *припиняти, затьмарювати, заборонити, заблокувати, перешкодити, приборкати, завершити*; напр.: *Сором **забороняє** те, чого **ніколи не** забороняють закони; **Тільки терпеливий завершить** справу* [4, с. 415, 407];

2) дієслова відсутності, що охоплюють значення зникнення, неіснування, припинення, браку чогось: *втрачати, помирати, руйнувати, нищити, розорити, занепадати, спорозніти, зникнути*; напр.: *Людина **стільки разів помирає**, скільки разів **втрачає** близьких; **Умри** тоді, коли **життя тебе голубить*** [4, с. 423, 425];

3) дієслова протидії: *сперечатися, спростувати, викривати, протестувати, принижувати, опиратися, суперечити*;

4) дієслова на позначення поразки, невдачі: *забути, збитися, схибити, програвати, зіпсувати, придушити*; напр.: *Усяке зло **легше придушити** в зародку* [4, с. 415];

5) дієслова, що передають неправдиве витлумачення інформації: *брехати, хитрувати, заздрити, хибувати, перекручувати, оббріхувати, фальшувати, лицемірити*;

6) дієслова, що виражають ігнорування, небажання, неприйняття: *лаятися, розсердитися, шкодувати, ганити, ігнорувати, ухиливатися*; напр.: *Хто на погоду або врожай **сердиться**, той проти самого Бога пишається* [4, с. 427].

7) дієслова, що вказують на неспроможність суб'єкта до чіткої, цілеспрямованої діяльності: *помилятися, відставати, боятися, сумніватися, ніяковіти, підозрювати*.

Значно вужче заперечення представлено серед прислівників: *по-іншому, по-новому, інакше, наперекір*. Іноді запереченням можуть бути й іменники, утворені від заперечних дієслів або прикметників. Велику групу серед таких заперечних іменників посідають абстрактні іменники, які вказують на неспроможність, невідповідність певного стану речей або інформації про заперечення, напр.: *брехня, вигадка, міраж, наклеп*. Окремо розглядають іменники, які заперечують наявність когось або чогось у певному просторі, напр.: *пустка, порожнеча, пустеля, пустир, порожняк*. Окрім вже вказаних заперечних іменників, існують вторинні, які на рівні своїх переносних лексичних значень спеціалізуються на запереченні можливості виходу із ситуації, сприятливого розвитку подій, напр.: *нуль, фінал, гаплик, фініш, труба, тупик, кришка, крапка, торба, утрата*, напр.: ***Утрата** друга – найважча з **утрат*** [4, с. 425].

Заперечення, виражене за допомогою фразеологізмів, у мовознавстві кваліфікують як імпліцитне і зараховують до периферійних, функціонально обмежених засобів негації. [2]. Безпідставною видається кваліфікація фразеологічного заперечення як імпліцитного (*горобина ніч, абсолютний нуль, ні пари з уст, ні світ ні зоря, ще й на світ не благословлялося, ні каплі, ні крихти, ні душі, ні зернини, ні макового зерна, ані дрібка солі* [6]). Чітке й послідовне співвіднесення багатьох фразеологічних одиниць із заперечним змістом дає підстави вважати їх спеціалізованими, проте неуніверсальними засобами експлікації заперечення. Від інших засобів вираження заперечення фразеологізми відрізняються не лише експресивністю, але й емоційно-оцінним забарвленням (*ні кола ні двора, ні рогатого вола; нема у нього ні кола ні двора, увесь тут; ні кола ні двора – один сіренький котик та на ший мотузок; ні кола ні двора, тільки й ходу, що з воріт та в воду*) [6, с. 94].

Отже, лексико-граматичне вираження заперечення є продуктивним різноплановим явищем, функціональні можливості якого помітно розширюються. Раперечення можна розглядати і як лексичний троп–заперечний паралелізм, напр.: ***Не** звір, а з ногами, **не** птиця, а з пір'ям, **не** людина, а в одязі* (загадка). Лексичні ресурси української мови уможливають реалізацію різних функціональних видів заперечення. Одні виконують роль вторинних заперечних предикатів відносно цілих суджень, інші спеціалізуються на внутрішньореченневому запереченні наявності, можливості, схожості, справжності та інших важливих ознак диференціації об'єктів. Модально-заперечні одиниці репрезентують внутрішнє заперечення, за допомогою якого мовець передає свої відчуття або комунікативні настанови.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Улюблений відмінок заперечних речень // Українська мова. 2003. № 2. С.47.
2. Баган М.П. Специфіка фразеологічної реалізації заперечення в українській мові // Мовознавство. 2010. № 1. С. 68–75.
3. Баган М.П. Функціональні параметри лексико-граматичного заперечення в сучасній мові // Українська мова. 2010. № 3. С. 11–19.
4. Дорогоцінна енциклопедія геніальних афоризмів / Укладач О. В. Зав'язкін. Донецьк : ТОВ «БАО», 2010. 608 с.

5. Мала філологічна енциклопедія / Уклали : О.І.Скопненко, Т.В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2007. 478 с.
6. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко. – К. : Рад. шк., 1988. – 279 с.
7. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Кивлюк Ольга

*Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова
e-mail:panyolga@ukr.net*

«Цифрове суспільство доцільно розглядати як новий етап розвитку людської цивілізації, що характеризується, у першу чергу, високою конвергенцією комунікаційних процесів, яка забезпечується наукоємними, високотехнологічними засобами» [1, С. 89].

Процеси становлення цифрового суспільства продукують нове соціокультурне середовище, яке суттєво впливає на комунікаційний та діяльнісний аспекти існування людини в суспільстві. Основним капіталом, засобом виробництва і ресурсом цифрового суспільства є інформація, яка постійно примножується завдяки інноваційним віртуально-мережевим технологіям. Завдяки механізмам віртуально-мережевої самоорганізації змінюється поведінка, діяльність і навіть форма мислення людини за межами інформаційно-комунікаційного середовища. Тобто в соціокультурному просторі на свідомість індивіда здійснюється потужний вплив, в результаті чого змінюється сприйняття ним картини світу, формування якої відбувається як наслідок освітньої діяльності та розвитку наукової думки.

Отже, поява нової парадигми ефективного існування цифрового суспільства формує модернізоване уявлення про картину світу, змінюється сприйняття людиною самої себе та свого місця у суспільстві, в якому вона існує. [4]

Освіта і наука, як дві частини одного цілого, є невід'ємними складовими культури та формують своєрідний соціальний інститут. Крім того, соціокультурний вимір сучасної науки виконує по відношенню до суспільства і культури важливі завдання, без здійснення яких гармонійний розвиток цих сфер неможливий.

Соціокультурна складова науки породжує її етичну, моральну і ціннісну наповненість. Розкриваються не тільки інтелектуальні можливості науки, а й з'являються питання етичного і морального вибору, особистісні (суб'єктивні) аспекти прийняття рішення, проблеми колективної наукової співпраці тощо. Наука – інтерсуб'єктивна, вимагає співпраці багатьох людей. Жоден вчений не може не спиратися на досягнення своїх колег, уявлень про історичну й соціальну свідомість, міркувань про особистісний портрет ученого, когнітивні механізми пізнання і мотивації наукової діяльності. Наука як соціокультурний феномен має не тільки позитивні, але й негативні наслідки свого розвитку, коли застосування науки втрачає моральний і гуманітарний зміст. Очевидним є той факт, що соціокультурна регуляція науки здійснюється через суспільну систему освіти (виховання, розвиток, навчання), управління, ідеологію, політику. Наука, що розуміється як соціокультурний феномен, відповідає рівню цивілізаційного розвитку [2].

Отже, соціокультурний вимір сучасної науки, незважаючи на реально існуючу кризу гуманітарного напрямку науки, включає в собі сподівання щодо вирішення багатьох суспільнозначимих проблем сьогодення,